

Régi kovásznai feredezések

Alig találni olyan erdélyi embert, aki ne hallott volna az „ezer borvízkút” hazájáról, a Kárpátok kanyarulatában elterülő székely kisvárosról, Kovásznáról. Elfogadhatónak látszik, hogy a hajdani település a nagy bőségben előtörő savanyú vizektől nyerte nevét.

Az első okleveles említés 1548-ból való, népessége az idők teltevel rohamosan növekedett, 1567-ben még 61 kaput írtak össze, 1602-ben 76-ról, 1614-ben 207-ről, 1703-ban 191-ről történik említés. A múlt század közepétől a népesség növekedése felgyorsult, 1842-ben 2000 lakosa volt, 1880-ban 3628, 1910-ben 5431, melyből 4154 magyar, 48 német, 1105 román, 92 rutén, 2 horvát, 2 szerb, 46 egyéb. Az 1992-es megbízhatatlan népszámlálás a város területén 12476 lakost talált, 8423 magyart, 3900 románt, 114 cigányt és 39-en különböző nemzetiséginek vallották magukat. A város két helyséből tevődik össze, a tulajdonképpeni Kovásznából és a vele összeépült Vajnafalvából. A románság nagyrésze Vrancea vidékéről vándorolt be, de máshonnan is jöttek.

Kovászna lakossága megélhetését az állattenyésztés és erdőhasználat, csak részben a földművelés jelentette, de a várost nem a fakitermelés tette messze földön híressé, hanem gazdag széndioxid forrásai. Megbízható adataink szerint Kovászna a XVIII. században került a fürdőhelyek sorába. Az emberek aránylag korán ráébredtek, milyen nagy kinccsel rendelkeznek, vendégfogadásra kezdtek berendezkedni, a fürdőszezon (feredezés) kezdetével kiadó szobák várták a vendégeket, akik sokszor a kosztot is és a gyógyfürdőt is egyhelyben (ugyanannál a családnál) kapták. A vendégfogadók, akikhez a gyógyulni vágyók megszálltak vagy csak kezelésre jártak, a kútból telemerték a fenyőfából készített kádát és felhevített kövekkel a szénsavas vizet melegítették. Az egykori feljegyzések szerint majdnem minden háznál volt közmelegítő (deszkából tákolt szín), melynek közepére kis mélyedést ástak, ahol tüzet raktak a fürdővizet melegítő kövek hevítésére. Ha erre külön hely nem volt, a háziak a fürdőző vendég szobájába helyezték el a fürdőkádakat. Ezután következett a kúra második része: a *szénsavfürdő* (gőzlő-mofetta) használata.

A kezdetleges gőzlők semmiben sem hasonlítottak a mostaniakhoz. Az emberi találmányosság a földbe szabályos üreget ástott, melybe lépcsők voltak egyenlő távolságba, ferdén eresztve. A szénsavfürdőző beteg miután testét az üregben elhelyezte, szárnyszerűleg összehajtható, középen félkör alakra kivágott két deszkatáblával zárta le testét. Ily módon a gőzlőben ülő vagy álló személy nyaka körül összehajtotta a táblákat s fejét a szénsavtól mentesen kinn hagyta. A gőzlő deszka falal volt körül kerítve és zsindellyel fedve, hogy esős időben is lehessen használni és a forró napsugarak ellen is oltalmazzon. A gőzlőt egy krajcár lefizetése mellett bárki használhatta nagy körültekintéssel, és óvatossággal, mert az üreg szénsavval állandóan telítve volt, különösen borús, esős időben, oly mennyiségben tört fel, hogy a vigyázatlan lehajló könnyen ott lelhetett halálát, ami több esetben is előfordult.

Mintha kitörő vulkánon feküdne a falu, különösen időváltozáskor az egész völgy vitriol-szagot gőzlőg a felszínre. A Kőváry Lászlótól vitriol szagúnak nevezett valami nem más, mint széngáz szag, mely bőven fakad kutakban, pincékben, forrásokban, odúkbán. Ezért a kovásznai pincék konzerváló erejük, megakadályozzák az erjedés kifejlődését.

A város (egykori nagyközség) központjában található Hankó Vilmos szavai szerint Erdély földjének egyik legnagyobb nevezetessége a *Pokolsár*. Nem érdektelen ismét idézni Kőváry Lászlót, ahogy a múlt század végén találta a természeti ritkaságot: „pár négyyszögletes fortyogó, mely hamuszín vizét morajjal hányja fel, s nyeli vissza. E víz zavaros, annyira, hogy a nép vele házat fejeit, minthogy a poloskák ellen igen hasz-

nos óvoszer. Szagja szurkos és kénes, íze kissé sós, egyébaránt egy neme a borvízeknek." Mondhatni, hogy Kőváry még ősállapotában látta a Pokolsárt, miután a faluszéléről a piactér közepére vándorolt a maga rejtélyes útján. 1891-ben részvénytársaság alakult mely az összes fürdőket huszonöt évre bérbe vette. A társaság a Pokolsárt is újraépítette, díszes tornyos, facifrázatokkal ékesített épületet vontak a széndioxidban gazdag iszapvulkán köré, deszkafallal két részre osztották az állandóan örvénylő, zúgó, forrásban levő vizét. A hét-nyolc méter hosszú, három-négy méter széles tükörfürdőket kényelmesen berendezett vetkező szobák vették körül, a víz iszapjának lemosására zuhanyozók álltak a feredezők rendelkezésére. A fürdés után sétány gyűjtötte egybe a vendégsereget, a szomszédságban, tűzoltósági torony alatt volt található a vasas ivóborvíz, a *piaci borvíz*. A piactéri lakosság és a vendégek ivóvízként nem is használtak más vizet. A mostani nyelvfelirati viták idején nem érdektelen megemlíteni, hogy a főtéri borvízkút fölé emelt filegóriának négy oldalról nyitott egy-egy bejárata. Valamennyi felett tájékoztató feliratot helyeztek el, olyképpen, hogy az észak felé nyíló ajtó felett szláv nyelveken (orosz, lengyel, cseh, horvát), napnyugat felől latin illetve neolatin nyelveken (román, francia, olasz), a verőfényes oldalon a mediterrán térség népeinek nyelvén: héber, török, görög, cigány, a keletinél pedig magyarul, németül és külön szász dialektusban. Mindenről az első román nyelvű balneológiai szakmunka – *Despre apele minerale de la Arpatac, Bodoc și Covasna* – szerzője, Vasile Popp is említést tett.

A Pokolsár azonban nem volt olyan békés „természetű” amennyire azt a múltját nem ismerő hiheti. „Némelykor – nem szabályos időközökben – mint valami háborgó vulkán kicsapott medréből, előtéssel fenyegette a vidéket, súlyos köveket dobált ki magából sűrű széndioxid oszlop emelkedett ki a forrongó medencéből. A három-négy napig tartó háborgás után nyugalom következett, a levegő megtisztult, a morajló zúgás is elhalt. A múlt században 1837-ben, 1856-ban és 1885-ben voltak a Pokolsárnak ilyen kitérései. Ezek közül a legemlékezetesebb az 1837-es, amikor egy téli estén megrendült a föld és másnap a Pokolsár rendkívüli erővel tört ki, gázával betöltötte a levegőt, vízával előtötte a piacteret. Az emlékezők véleménye szerint az 1837-iki kitérés előtt a víz kristálytisza volt, azóta szennyes hamuszürke, felületén pedig olajszerű folyadék úszik. Az utóbbi időkben mintha megcsendesedett volna, csak ritkán fordul elő kevesebb tevékenység, 1959-ben és a nyolcvanas évek elején (1984) bizonyult nyugtalanabbnak. A félelmet keltő, idegeket megviselő háborgásoknál sokkal jelentősebbek voltak jótéteményei, a csúzos bajban szenvedők, köszvényben megnyomorodottak, különböző idegbajokban sýnylódók közül sokan visszaszerezték a Pokolsár vizének használata után testük vagy idegeik régi rugalmasságát.

A kovásznai fürdőtelep tulajdonképpen központja Vajnafalván alakult ki. A megalakult részvénytársaság nemcsak a Pokolsárt hozta rendbe, megvásárolta Vajnafalván a *Mikes-féle kertet*, a hideg fürdőt körülkerítették s fedett vetkező kabinokkal látták el. A tükörfürdő (strand) mellett melegvízű fürdő is létesült. E körletben volt az ivókúrára is alkalmas híres *Czifra kút*, mely a legrégebben használt források egyikének tekinthető, ám most csak helyét tudják megmutatni.

A Mikes-fürdő szomszédságában levő Apor-telket felparcellázták, a gyógyulni és üdülni vágyók villákat építettek, egy pár év leforgása alatt valóságos villa-kolónia épült.

A Mikes-féle fürdőtelep egy-két fürdőző család részére szobát is tudott nyújtani, a tánctermet is magába foglaló vendégház verandáján volt a fürdővendégek elitjének összejövetelei és szórakozási helye. Nem mindig talált az időtöltésre a hamvasszeredai színezet és a nagypénteki íz, hiszen mint Ürögdi Nagy Ferenc útirajzában (1839) olvashatjuk, híres cigányzenekarok még Kolozsvárról is hívás nélkül, önként ajánlották szórakoztató szolgálatukat. A Derék útból a Páva és a Mészpatak felé ágazó utak közén minden délelőtt és délután egy-két óráig zenével szórakoztatták a közösséget, ősszel

amikor eltávoztak gyakorta mondták, Isten áldjon és tartson meg Erdély leggazdagabb aranybányája.

Még ez sem volt elég a vidám időtöltésből. Háromszék és a közeli s a távoli vidékek előkelői ide sereglettek össze minden évben a híres farsangi bálra. Pákétól Vajnafalváig bizonyos távolságra cölöpökre szurokkal telt nagy cserép tálakat helyeztek. A szurok lángja volt az útmutató a Mikes-féle bálházig. A bálestély és a két-három napig tartó mulatozás a fürdőtelepen folyt le. A századvége felé e mulatozásokra már nem került sor.

A Mészpatak völgyében (ma Hankó völgye) a sós forrás közelében még a Fürdő Részvénytársaság megalakulása előtt (1882) építették a sós-fürdőt. A kettős tükörfürdőt oldalt és felette deszkából falazták és két vetkező szobát is építettek. A ritka sósvízű fürdőt technikai okokból felhagyták, a medence és a kút is betömődött. Ettől nem messze található a Hankó forrás (Galambok kútja), e kitűnő alkáli-sós savanyú gyógyvíz vegyi összetételében előkelő helyet foglal el (foglalhatna el) a gleichenbergi és seltersi vizek mellett. A sós-fürdő megszűnte után századunk húszas éveinek végén a Hankó-kút mellett melegvíz fürdő (tulajdonképpen Hankó fürdő) és borvíz palackozó üzem (Naturalis gyógy- és ásványvíz) létesült, mely egészen az államosításig, 1948-ig működött. Azóta az épületek teljesen lerombolódtak, üres telekhely lett az egykori híres gyógyfürdő és víztöltőde helyszíne.

A Tündér völgytől (a régi Térrét) nem messze fakadt a Horgász (népiesen: horgác)z kút, melynek vizét 1878 után kezdték palackozni, s mint gyógy- és ivóvíz Erdélyben gyorsan ismertté vált. Ezen méltán híres ásványvizeken kívül az Árpád-forrás említhető és a nagyközségben több helyen is létesültek melegvízű fürdők: Veress-fürdő, Árpád-fürdő, Csutak-fürdő. A Fürdő Részvénytársaságnak a megalakulásakor megállapított terveiből – parkírozás, bérlházak, szállodák építése stb. – kevés valósult meg. Kovászna nem tudott Tusnádhoz, Borszékhez hasonló fürdőhellyé emelkedni.

Az első világháború után Kovásznán a kezdeményezés és a haszon begyűjtése az ókirályságból idejött vállalkozók kezébe került. 1929-ben létrehozták a Creditul Carbonic társaságot a gyógyvizek hasznosítása céljából. A társaság a város Árpád-fürdő felé elterülő részében borvíztöltődét nyitott, mely a főhatalom változásáig (1940) *Regele Ferdinand* néven forgalmazta a vizet, majd a háború után *Kovászna* névvel vált országosan ismertté. A társaság legnevezetesebb eredményének a szénsavgyár és hidegfürdő (strand) építése tekinthető, mely parkosított környezetével és a térzenés sétatér Pitroff vendéglőjével sokáig meghatározta nemcsak Kovászna látképét, hanem hírnevét is. A Creditul Carbonic szénsavgyár mellett működött a Vajnaféle szénsavgyár is (1931-től). Így a város egyidőben két szénsavgyárral is rendelkezett, melyet talán egyetlen más város sem mondhat el magáról Európában. Az egykori vajnafalvi telepek, a Hankó fürdő kivételével a versenyben alul maradtak és bezártak.

Az egykori nagyközséget, járási székhelyet 1952-ben emelték városi rangra. A turisztikában a döntő fordulatot azonban a hatvanas évek hozták, ekkor épültek „szocialista” ízléssel az első gyógyszállók. De még ezeket megelőzően megalakult a szövetkezeti üdülőotthon helyén (1961) a szívkórház.

A látványos építkezések helyrehozhatatlan rombolással jártak, a régi főtér és környéke helyén teljesen jellegtelen tömbházakat építettek, a gyógyszállókat szétszórták, ahelyett, hogy valamilyen szisztematikus elképzelést követtek volna.

Fábián Ernő